

УДК 346

DOI <https://doi.org/10.32840/1813-338X-2021.3.27>**Р. Г. Щокін**доктор юридичних наук, професор, професор кафедри господарського та трудового права
Навчально-наукового інституту права ім. князя Володимира Великого

ПрАТ «ВНЗ «МАУП»

ORCID: 0000-0002-0836-8315

ОБ'ЄКТИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ У НОРМАХ ЦИВІЛЬНОГО ТА ГОСПОДАРСЬКОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ

Статтю присвячено порівняльно-правовому аналізу інтелектуальної власності у нормах цивільного та господарського законодавства України.

У процесі дослідження розглянуто особливості природи інтелектуально-правових відносин. Об'єкти інтелектуально-правових відносин не мають матеріальної субстанції, проте вони можуть стати об'єктом правової охорони, якщо будуть втілені у певний матеріальний об'єкт, наприклад – винахід, втілений у промисловий виріб. Акцентовано увагу на тенденціях щодо регулювання відповідної сфери на міжнародному рівні.

Узагальнено погляди вітчизняних вчених на зміст авторського права. З'ясовано, що окрему проблему для сучасної науки становить необхідність чіткого віднесення того чи іншого результату інтелектуальної діяльності до інтелектуальної власності.

Встановлено, що ключові положення права інтелектуальної власності розкриваються в Цивільному кодексі України, але вони недостатньо відображені у господарському законодавстві. Господарський кодекс України і Цивільний кодекс України містять різні класифікації об'єктів права інтелектуальної власності.

Автором запропоновано внесення ряду змін та доповнень до чинного законодавства. Серед іншого, запропоновано віднести до об'єктів прав інтелектуальної власності у сфері господарювання результати авторського права та суміжних прав, шляхом доповнення Господарського кодексу України відповідними статтями. Окрім того, до Господарського кодексу України запропоновано включити статті «Правомочності щодо використання наукового відкриття», «Правомочності щодо використання раціоналізаторської пропозиції», «Правомочності щодо використання комп'ютерних програм».

В контексті актуалізації майбутніх досліджень, окреслено потребу вивчення правового регулювання таких об'єктів інтелектуальної власності як блокчейн і токенизація.

Ключові слова: інтелектуальна власність, винахід, корисна модель, промисловий зразок, правове регулювання відносин, суб'єкт права інтелектуальної власності, цивільне законодавство, господарське законодавство.

Постановка проблеми у загальному вигляді

Значення інтелектуальної власності в сучасній господарській діяльності, без перебільшення, важко переоцінити. Більше того, дослідниками прогнозується подальше збільшення попиту на результати інтелектуальної діяльності, що обумовлює потребу їх надійної й ефективної правової охорони. Відповідно, вдосконалення правової охорони інтелектуальної власності вже у найближчому майбутньому буде визначальним фактором для стратегії розвитку господарської діяльності в кожній розвинутій країні. Не є виключенням і наша держава,

яка невпинно бореться за місце в єдиній європейській родині.

В господарській системі розвитку України протягом всіх років незалежності відбуваються радикальні зміни, виникають нові галузі національної економіки, а відтак – змінюється й правове регулювання інтелектуальної власності. Водночас, дуже часто актуальні закони в Україні приймаються зі значним запізненням, а науково-теоретичні дослідження не встигають за розвитком інтелектуальної діяльності у господарській сфері. Все це свідчить про серйозні прогалини в чинному законодавстві, відсутність теоретичного підґрунтя, а отже – і про необхід-

ність удосконалення правового забезпечення інтелектуальної діяльності у господарській системі розвитку України. Особливої уваги заслуговує порівняння норм цивільного та господарського законодавства, в контексті права інтелектуальної власності.

Все це й обумовлює актуальність нашого дослідження.

Огляд досліджень тематики у вітчизняній правовій науці

Право інтелектуальної власності привертає увагу вітчизняних дослідників далеко не перший рік. Однак, до проблем інтелектуальної власності зверталися здебільшого фахівці з цивільного права, такі як: О. А. Підпригора, О. О. Підпригора, О. М. Мельник, С. М. Клейменова, Н. Е. Яркіна та інші. Представники науки адміністративного права і процесу, а також фахівці з теорії та історії держави і права також вивчали проблеми інтелектуальної власності (зокрема – Г. В. Корчевний та Н. П. Дригаль).

Проблемам правового регулювання господарсько-договірних відносин в Україні присвячена робота О. А. Беяневича «Господарський договір та способи його укладання». Проте, навчальна література з господарського права, дуже часто не містить жодної інформації щодо інтелектуальної власності. Ймовірно тому помітних зрушень в удосконаленні господарсько-правового регулювання інтелектуальної діяльності в Україні поки що немає.

Мета публікації: узагальнення особливостей правового регулювання інтелектуальної власності в Україні крізь призму порівняння цивільного й господарського законодавства.

Основний зміст дослідження

Однією з особливостей об'єктів інтелектуально-правових відносин є їх інформаційна природа. Об'єкти інтелектуально-правових відносин не мають матеріальної субстанції, проте вони можуть стати об'єктом правової охорони, якщо будуть втілені у певний матеріальний об'єкт, наприклад – винахід, втілений у промисловий виріб. Водночас, інформаційна природа об'єктів інтелектуальної власності відкриває ряд можливостей, немислимим для матеріалізованих об'єктів, таких як: можливість їх тиражування в необхідній кількості (зробити тисячу копій електронної технічної документації на автомобіль незрівнянно легше і швидше, ніж тисячу відповідних автомобілів); можливість майже миттєвої передачі на величезну відстань (швидкість залежить лише від пропускну здатності комунікаційного каналу); колосальна

адаптивність до змін (можна вносити зміни, або навіть відмінити внесення таких змін з мінімальними зусиллями). Така специфіка є немислимою для матеріалізованих об'єктів. Тобто один і той самий об'єкт може використовуватися різними користувачами в необмеженій кількості, передаватися на відстань, змінюватися і навіть відновлюватися (у разі зміни або втрати), але (в теорії) виключно з дозволу суб'єкта права інтелектуальної власності.

Конвенція про заснування Всесвітньої організації інтелектуальної власності до об'єктів інтелектуальної власності відносить: літературні, художні та наукові твори; виконавчу діяльність артистів; звукозаписи, радіо- і телевізійні передачі; винаходи в усіх сферах людської діяльності; наукові відкриття; захист проти недобросовісної конкуренції, а також інші результати інтелектуальної діяльності у виробничій, науковій, літературній і художній діяльності [1, с. 289-304]. Не лишаються осторонь проблематики європейські дослідники та юристи. У 2005 році лондонська організація «Королівське товариство заохочення мистецтв, мануфактур і торгівлі (RSA)» оприлюднила «Хартію Адельфі» (Adelphi Charter), спрямовану на створення міжнародно узгодженого бачення щодо необхідності розробки збалансованого законодавства про інтелектуальну власність [2]. Зрештою це призвело до ухвалення Європейської декларації «Авторське право на творчість» (5 травня 2010 р.).

Вітчизняні дослідники по-різному тлумачать як зміст авторського права, так і коло об'єктів інтелектуальної власності. Наприклад, В. О. Семків та Р. С. Шандра до об'єктів авторських прав відносять результати духовної та інтелектуальної творчості людини – твори науки, літератури, мистецтва, не залежно від мети, жанру, тематики, способу відтворення (в усній, письмовій, об'ємно-просторовій чи іншій формі) тощо [3, с. 10]. В. М. Брижко до ноу-хау відносить «гіпотези, ідеї, факти та інші неохороноспроможні об'єкти, що мають наукове і технічне значення». [4, с. 94]. Такий підхід видається дещо звуженим, оскільки належність інформації до такої що «має наукове і технічне значення» підвищує суб'єктивізм сприйняття. Натомість С. В. Бондаренко зазначає, що авторським правом охороняється результат інтелектуальної, творчої діяльності людини незалежно від можливості його промислового чи іншого використання, а також незалежно від визнання факту його існування органом державної влади [5].

Окрему проблему для науки становить необхідність чіткого віднесення того чи іншого результату інтелектуальної діяльності до інтелектуальної власності. Адже сьогодні перелік об'єктів повинен бути розширеним, наприклад – за рахунок наукових ідей, гіпотез та інших наукових результатів.

Чинне законодавство України про інтелектуальну власність містить дещо інший перелік об'єктів інтелектуальної власності. Воно включає до числа об'єктів правової охорони нові сорти рослин, компонування інтегральних мікросхем. Господарський кодекс України, Главу 16 якого присвячено використанню у господарській діяльності прав інтелектуальної власності, не відносить до об'єктів права інтелектуальної власності наукові відкриття та не передбачає належного захисту проти недобросовісної конкуренції. При цьому, статтю 32 Господарського кодексу України [6] недобросовісною конкуренцією визнаються будь-які дії у конкуренції, що суперечать правилам, торговим та іншим чесним звичаям у підприємницькій діяльності. Оскільки недобросовісною конкуренцією є неправомірне використання ділової репутації суб'єкта господарювання, створення перешкод суб'єктам господарювання у процесі конкуренції та досягнення неправомірних переваг у конкуренції, неправомірне збирання, розголошення та використання комерційної таємниці, а також інші дії, що суперечать законодавству, тому ми вважаємо, що дану статтю слід включити у главу 16 «Використання у господарській діяльності прав інтелектуальної власності» Господарського кодексу України, що дозволить привести чинне господарське законодавства України до міжнародних стандартів.

Згідно зі статтю 420 Цивільного кодексу України [7] до об'єктів права інтелектуальної власності, зокрема, належать: літературні та художні твори; комп'ютерні програми; компіляції даних (бази даних); виконання; фонограми, відеограми, передачі (програми) організацій мовлення; наукові відкриття; винаходи, корисні моделі, промислові зразки; компонування (топографії) інтегральних мікросхем; раціоналізаторські пропозиції; сорти рослин, породи тварин; комерційні (фірмові) найменування, торговельні марки (знаки для товарів і послуг), географічні зазначення; комерційні таємниці.

Стаття 155 Господарського кодексу України [6] визначає об'єктами прав інтелектуальної власності у сфері господарювання: винаходи

та корисні моделі; промислові зразки; сорти рослин та породи тварин; торговельні марки (знаки для товарів і послуг); комерційне (фірмове) найменування; географічне зазначення; комерційна таємниця; комп'ютерні програми; інші об'єкти, передбачені законом.

Відповідно до міжнародних конвенцій результати інтелектуальної діяльності поділяються на дві основні групи: літературно-художня власність (твори літератури і мистецтва) і промислова власність (технічні творчі витвори). Дані групи об'єднали й відповідне коло окремих об'єктів.

В Модельному цивільному кодексі для країн СНД було запропоновано розмежувати об'єкти інтелектуальної власності на три групи: об'єкти літературно-художньої власності, об'єкти промислової власності і засоби індивідуалізації учасників цивільного обороту, товарів і послуг. Крім того, й науковці з цивільного права схиляються до виокремлення трьох груп. Так, у академічному курсі «Право інтелектуальної власності» розглядаються три групи результатів інтелектуальної, творчої діяльності, що породжуються різними видами творчості [8, с. 38; 8].

Для проведення класифікації об'єктів на групи в господарському законодавстві України доцільно більш детально зупинитися на характеристиці кожного з об'єктів права інтелектуальної власності. Крім того, оскільки стаття 155 Господарського кодексу України [6] передбачає, що загальні умови захисту прав інтелектуальної власності на об'єкти інтелектуальної власності визначаються Цивільним кодексом України, то доцільно порівняти характеристику об'єктів інтелектуальної власності за цивільним та господарським законодавствами.

Стаття 156 Господарського кодексу України [6] закріплює правомочності щодо використання винаходу, корисної моделі та промислового зразка. Главою 39 Цивільного кодексу України [7] закріплено право інтелектуальної власності на винахід, корисну модель, промисловий зразок. Книга четверта ЦК України містить окремі й невідлі норми, зазначає авторський колектив академічного курсу «Право інтелектуальної власності». Помилковим, на нашу їх думку, є визначення корисної моделі, що фактично не відрізняється від поняття винаходу [8, с. 14]. Проте, Цивільний кодекс України містить лише статтю 459, яка визначає придатність винаходу для набуття права інтелектуальної власності на нього. А визначення винаходу (корисної моделі), як результату інтелектуальної

діяльності людини в будь-якій сфері технології міститься лише в Законі України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі» [10]. Відтак, необхідним видається доповнення визначеннями об'єктів інтелектуальної власності, як Цивільного кодексу України так і Господарського кодексу України.

Крім того, у статті 1 Закону України «Про охорону прав на промислові зразки» промисловий зразок тлумачиться як «результат творчої діяльності людини у галузі художнього конструювання» [11]. Вважаємо, що дане визначення повинне бути включено до глави 16 «Використання у господарській діяльності прав інтелектуальної власності» Господарського кодексу України та до глави 39 «Права інтелектуальної власності на винахід, корисну модель, промисловий зразок» Цивільного кодексу України.

Глава 42 Цивільного кодексу України закріплює право інтелектуальної власності на сорт рослин, породи тварин [7]. Проте, відносини, що виникають у зв'язку з реалізацією у сфері господарювання прав на сорти рослин та породи тварин врегульовані господарським законодавством недостатньо. Так, Господарським кодексом України передбачено, що до цих відносин застосовуються правила статті 156 Господарського кодексу України «Правомочності щодо використання винаходу, корисної моделі та промислового зразка». Проте, за творчим і технічним рівнем не можна зрівнювати винахід, корисну модель та промисловий зразок з одного боку, а з іншого сорти рослин та породи тварин. Тому, Господарський кодекс України доцільно доповнити статтею «Правомочності щодо використання сорту рослин та породи тварин».

Глава 44 Цивільного кодексу України [7] закріплює право інтелектуальної власності на торговельну марку. Проте, як зазначає авторський колектив академічного курсу «Право інтелектуальної власності» не можна визнати вдалим заміну терміна «знаки для товарів і послуг» на «торговельну марку» [9, с. 14].

Глава 38 Цивільного кодексу України [7] закріплює право інтелектуальної власності на наукове відкриття. Проте, правомочності щодо використання наукового відкриття та раціоналізаторської пропозиції у Господарському кодексі України непередбачені. Оскільки наукове відкриття та раціоналізаторська пропозиції знаходять широке застосування саме в господарській діяльності, доречно було б включити до Господарського кодексу України відповідні статті: «Правомочності щодо використання

наукового відкриття» та «Правомочності щодо використання раціоналізаторської пропозиції».

Глава 36 Цивільного кодексу України [7] закріплює право інтелектуальної власності на літературний, художній та інший твір (авторське право). Так, згідно статті 433 об'єктами авторського права є твори, серед яких комп'ютерні програми. Враховуючи п 4. статті 433 Цивільного кодексу України [7], комп'ютерні програми охороняються як літературні твори. Тобто законодавець все ж відносить комп'ютерні програми до авторського права.

Крім того, стаття 155 «Об'єкти прав інтелектуальної власності» Господарського кодексу України [6] називає перелік об'єктів прав інтелектуальної власності у сфері господарювання. Наступні статті Господарського кодексу України закріплюють правомочності суб'єктів господарювання щодо кожного з названих об'єктів. Так, у статті 155 вказано, що об'єктами прав інтелектуальної власності у сфері господарювання визнаються комп'ютерні програми, проте закріплені правомочності суб'єктів господарювання щодо даних об'єктів не містяться в жодній статті Господарського кодексу України. Тому, ми вважаємо, що до Господарського кодексу України доцільно включити статтю «Правомочності щодо використання комп'ютерних програм» у наступній редакції: 1. Право інтелектуальної власності на комп'ютерні програми засвідчується свідоцтвом у випадках і порядку, передбачених законом. 2. Використанням комп'ютерних програм у сфері господарювання визнається застосування її матеріальному носієві.

Висновки та перспективи подальших досліджень

На основі проведеного аналізу підстав для набуття результатами інтелектуальної діяльності статусу об'єктів права інтелектуальної власності, автор дійшов висновку, що за технічним чи творчим рівнем не можна зрівнювати винахід чи комерційне (фірмове) найменування чи літературні твори. Тому виокремлення зазначених об'єктів в окремі групи є науково обґрунтованим. До того ж, з кожним роком перелік об'єктів інтелектуальної власності розширюється (наприклад – за рахунок гіпотез та інших наукових результатів).

Запропоновано віднести до об'єктів прав інтелектуальної власності у сфері господарювання результати авторського права та суміжних прав. З огляду на це Главу 16 «Використання у господарській діяльності прав інтелектуальної власності» Господарського кодексу України слід

доповнити відповідними статтями, які б визначали правомочності щодо авторських та суміжних прав.

В результаті, доречно виокремлювати наступні групи об'єктів інтелектуальної власності: об'єкти авторського та суміжних прав; об'єкти патентних правовідносин; засоби індивідуалізації учасників господарської діяльності, товарів і послуг; ноу-хау.

Окрім того, до Господарського кодексу України доцільно включити статтю «Правомочності щодо використання комп'ютерних програм» у наступній редакції:

1. Право інтелектуальної власності на комп'ютерні програми засвідчується свідоцтвом у випадках і порядку, передбачених законом.

2. Використанням комп'ютерних програм у сфері господарювання визнається застосування її матеріальному носієві.

Окремої уваги дослідників заслуговує проблематика правового регулювання таких об'єктів інтелектуальної власності як блокчейн і токенизація, які останні кілька років набувають популярності у світі але ще тільки починають привертати увагу правознавців.

Список використаної літератури:

1. Конвенція про заснування Всесвітньої організації інтелектуальної власності від 14 липня 1967 р. // *Интеллектуальная собственность в Украине: правовые основы и практика*. Том 1. Право интеллектуальной собственности. Київ, 1999. С. 289-304.
2. Boyle, James (14 October 2005). Protecting the public domain. *The Guardian*. URL : <https://www.theguardian.com/education/2005/oct/14/highereducation.uk>
3. Семків В. О., Шандра Р. С. Інтелектуальна власність. Підручник для студентів неюридичних факультетів. Львів, «Галицький друкар». 2015. 280 с.
4. Брижко В. М. Патентознавство як самостійна наукова дисципліна. / В.М. Брижко. Київ. 1996. 123 с.
5. Бондаренко С. В. Авторське право та суміжні права / С. В. Бондаренко. Київ : *Ін-т. інтел. власн. і права*, 2008. С.11.
6. Господарський кодекс України від 16 січня 2003 р. № 436-IV. // *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2003, № 18, № 19-20, № 21-22, Ст.144. (зі змінами)
7. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. № 435-IV. // *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2003, №№ 40-44, Ст.356. (зі змінами)
8. Право інтелектуальної власності. Академічний курс. / За ред. доктора юридичних наук, професора, академіка АПрН України О.Л. Підпригори, доктора юридичних наук, професора, члена-кореспондента АПрН України О. Д. Святоцького./ Вид. друге, перероблене та доповнене. Київ. *Концерн «Видавничий Дім»*. 2004. 672 с.
9. Пушкін О. А. Про модельний Цивільний кодекс країн СНД. Питання підприємництва / О. А. Пушкін, О. М. Ситник // *Вісник Університету внутрішніх справ*. 1996. Вип. 1. С. 71-75.
10. Про охорону прав на винаходи і корисні моделі. Закон України від 15 грудня 1993 р № 3687-XII // *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1994. № 7. Ст. 32.
11. Про охорону прав на промислові зразки. Закон України від 15 грудня 1993 р. // *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1994. № 7. Ст.34. (зі змінами).

Shchokin R. G. Objects of intellectual property in the norms of civil and economic legislation of Ukraine: Comparative legal analysis

The article is devoted to the comparative legal analysis of intellectual property in the norms of civil and commercial legislation of Ukraine.

In the course of the research the peculiarities of the nature of intellectual and legal relations are considered. Objects of intellectual and legal relations do not have a material substance, but they can become the object of legal protection if they are embodied in a particular material object, such as an invention embodied in an industrial product. Emphasis is placed on the trends in regulation of the relevant field at the international level.

The views of domestic scholars on the content of copyright are generalized. It was found that a separate problem for modern science is the need to clearly attribute one or another result of intellectual activity to intellectual property.

It is established that the key provisions of intellectual property rights are disclosed in the Civil Code of Ukraine, but they are insufficiently reflected in economic legislation. The Commercial Code of Ukraine and the Civil Code of Ukraine contain different classifications of intellectual property rights.

The author proposes to make a number of changes and additions to the current legislation. Among other things, it is proposed to include the results of copyright and related rights in the objects of intellectual property rights in the field of management, by supplementing the Commercial Code of Ukraine with relevant articles. In addition, the Commercial Code of Ukraine proposed to include

articles “Powers to use scientific discoveries”, “Powers to use the innovation proposal”, “Powers to use computer programs”.

In the context of updating future research, the need to study the legal regulation of such intellectual property as blockchain and tokenization is outlined.

Key words: *intellectual property, invention, utility model, industrial design, legal regulation of relations, subject of intellectual property law, civil law, commercial law.*